

تورک یوردی

[اون آلتنجی سنه]

تورک ادب اقلری مرکز هبیتی طرفندره نشر اولنور .

جلد ۶

آغستوس ۱۹۲۷

نومرو ۳۲

یکی آذری ادبیاتی مقننه

[۳۱ نجی صابی دن مابعد]

IV

مطلبی ادبیاتی

— ۱۳ —

یوقاریده کی سطرلره کوسـترمش اولدق که « تا میرزا فتحعلی ، زماندنبری
آذری جمیعتک رهبر صنفی اولجه کوچوک و نهایت تجارت بورژوازیسی و صوکره
ایه - صنایع - استحصال بورژوازیسی ایدی یکرمنجی عصره قادار ، کنندی
داخلنده یک نسق بولنان بورژوازی ، روسیه قاپیتالیزی طرفندن قونولان بومانعه لره
رغماً بویوبور ، انکشاف ایدیور ، بو صورتله داخلنده ده طبقه لشیوردی . بو
طبقه لشمه ، یکرمنجی عصرک ایلك سنه لرنده ، اک کرکین بر حالی آلارق وقوع
بولمش بر حقیقت دی که ، بز بونک اجتماعی تظاهری فیوضات ادبیاتنده کوردک . بو
اودیمک دی که ، آذری بورژوا صنفی کنندی داخلنده کی انکشافیله طبقه لشمش ،
بویوک صنایع ، تجارت بورژوازیسی باشقه بر مرکز و محور اطرافنه طوبلانمش
و کوچوک بورژوازیدن آیرلمشدی . مملکت بر کویلو ثولکهمی اولقی اعتباریله ،
ذاتاً بر کوچوک بورژوا مملکتی ایدی . لاکن مملکتده کی صنایع ، تجارت و معدن
ایشلرینک انکشافی بونی داها بارز برحاله کتیرمش ، و آذربایجانده قام بر بویوک

بورژوازى صنفى وجوده كىتىرمىشى . بو آبرىلا و تبارزايلا بويوك بورژوازى كىندى مؤسسەلەرنى ياراتدى . كرىيە قالان كوچوك بورژوازى بو صنفك منورلەرى ايسە اُسكى مؤسسەلەرى ايله قالدى واونلەرى دوام ايتىدىرى . بونىكلە كوچوك بورژوازى مملكتك حرث حركتلەندەكى رەبەرلىكنى غايىب ايتىش بولونىوردى .

ايشتە «ملا نصرالدين» مجموعه سى وديكر برطاقم محررلىك ياراتدىنى اديبات، كه بز بوكا خلقى اديبات ديوروز، بوندىن عبارت در . بو ، دوغروند دوغرويه ميرزا فتحعللى ، ايله باشلايان ، ياشايان اديباتك دوامىدىن عبارت در .

هر عملك بر عكس العملى وادرد ؛ هر زهرى بر يادزهرى بولوندىنى كىي . فيوضات اديباتى نه قدار خلقى لق، ره آليزم، ساده لك غايه وشعارلەردن اوزاق ايسە خلقى اديبات ده اوقدار بلىكه اوندىن زياده «خلقى لق، ره آليزم، ساده لك شعارلەرىنه صادق قالدى . خلقك ، كتله نك تنويرىنى مقصد ايدىنىش بولونان خلقى منورلەر، «فيوضات» اديباتك عكسە، ساده لسان قوللانماي، حقيقى حياتدن يازماي، جميتك خستەلقلەره اوضاشماي ايش ايدىنىشلەردى . بوندىن باشقه، قاراقتە رىستىك بر خصوصيتى داها واركه قيدە شايدان در :

«فيوضات» اديباتى رەبەر و ممثللەرى ، عادتاً هېسى عثماني حرثى محصوللەرى بولوندىقلەرى حالده ، خلقى اديباتى آدملىرى ، روس كولتوريله تربيه آلش شخصيتلەردى ؛ على بك حسين زاده ، هادى ، جاويد نه درجه فكرت و حامدى تعقيب ايتىشلەرسە ، «ملا نصرالدين» ، نریمانوف، نجف بك و زىروف، لردە اودرجه غوغولى ، اوسترونسكىي، چەخوفى و قارامزىنى نمونە اتخاذا ايتىشلەردى . لاكن بر چوقلرىنك خوشە كەلسە دە ، بز قيد ايتىلىزكه ، عثمانلى حرنيله تربيه آلش ادىنى شخصيتلەر ، آذرى حيات و اجتماعى احتياجلەرىنه، آذرى شائيتە يابانچى قالدقلەرى حالده، روس حرنيله يتشمش نریمانوفلەر، جليل محمد قلى زادهلەر، وزيروفلەر ايسە شائيتنى چوق كوزەل آ كلامشلەردر . اونك ايچون بوتون قوت و قابليت لەرى ايله كنىش آذرى خلق كتله نك فكرى ، روحى و ذهنى خصوصيتلەرىنى تربيه يە وقف نفس ايتىشلەردر .

جمیته خدمت نقطه نظرندن بر «ملا نصرالدینک، نریمانوفک، غنی زاده، نک بر «علی بک دن، هادی، دن داها بویوک قیمتلی واردر. چونکه، ایکنجیلرک آذری جمیته سرایت ایتدیردکلری مرضلری برنجیلر تشریح ایتمشلر، نداوی به اوغراشمشلر وفلا کتیرک اوکنی آلمشلردر. «صابر» ی ذکر ایتبورز؛ چونکه اونک خدمتی کیسه یایاماشدر.

— ۱۴ —

خلقچی ادبیات «میرزا فتحعلی» دن صوکراده دوام ایتمکده ایدی. یکرمنچی عصرک ایلک سنه لرده، آذربایجانده نشر ایدلمکده اولان بعض کوچوک مجموعه لر، و غزته لر اکثریتله بو بوله کیدیورلردی. ۱۹۰۶ نجی ییلده تأسیس اولونان «ملا نصرالدین مجموعه سی» ایسه، بو جریانک تاریخنده بویوک بر صحیفه آجدی و آذری ادبیاتی تاریخنده قیمتلی آیده لر قوردی.

«ملا نصرالدین مجموعه سی» بر مزاج مجموعه سی ایدی. شیمدی به قادار دوام ایتمکده بولونان مجموعه نک یکانه شعاری: آذری جمیته کی هر تورلو خسته لقلرله، قرون وسطائی ذهنیت و عادت لرله، و روس جارلنی ایله مبارزه ایتمک، اونلری تمیزله مک، و جمیعی عصریلشدیرمک ایدی. مذهب، قادین، خرافات، مکتب و معارف، انقلاب، ملیت و الح... مسئله لرک هبسی بو شعاره داخل دی. بونلری ایسه ساده خلق دیلنده نکته لی و ظریف بر شکلده افاده ایتمک و بو صورتله بویوک بر خلق و منورلر کتله سنی جلب ایتمک مجموعه نک مقصد لرندن بری ایدی. ایشته بو شعارلرله «ملا نصرالدین مجموعه سی» ایسه کیریشدی و ایلک نومرولرندن اعتباراً آذری ادبیاتی زنکینلشدیریحی اثرلر میدان آتمغه باشلادی.

«ملا نصرالدین» مجموعه سنک مؤسس و رهبری بولونان «جلیل محمد قلی زاده»، علی بک حسین زاده، کبی یالکز حرکتی اداره ایتمکله قلمادی. او، بو حرکتک اک فعال آدمی لرندن بری صفتیه ادبی فعالیتنده دوام ایدمک مجموعه ده کی یازیلر و حکایه لردن باشقه، «تولولر»، آنامک کتابی، کبی تولمز اثرلر وجوده کتیردی. او، کندی دیلی، اسلوبی، اصولی و شعارلری ایله اطرافنه طوبیلا دینی شخصیتلری اداره و تمیین ایتدیکی استقامته سوق ایتشدی.

« جلیل محمد قلی زاده » نك ادبی شخصیتی بویوك بر تدقیقه شایان در. لا كن اونك یابدینی ایش شخصیتندن بویوك ، آذری ادبیاتنه ویردیکی شخصیتلر وائرلر داها قیمتی در .

« ملا نصرالدین مجموعه سی » داها ایلک نومرولرندن اعتباراً بزه « صابر » علی نظمی ، غمکسار ، کبی ثولمز شخصیتلر ویردی . بومجموعه نك ایلری کلنلرندن « محمد سعید اوردوبادی » علی عباس مذب ، حقور دوف کیلر ، تدقیقه شایان . ائرلر وجوده کتیرمکله مجموعه یه اشتراك ایدیورلردی .

لا كن بوتون بونلردن اك یوكسك شخصیت « صابر » در . صابر او قادار یوكسه ك كه « ملا نصرالدین مجموعه سنك » آجیدینی ادبی جریانك آدینی ، جریان باشچیسندن زیاده ، « صابر » ك نامیله توسیم ایتك ، ایستینلر واردر . لا كن بزه ، او قادار انصافسزلق وعدالتسزلك ایتك ایسته میورز . بوجریان بزه « ملا نصرالدین » جریانی در . اونك اك بویوك ممثللرندن بری ده « صابر » در ، كه کندی طالعی « ملا نصرالدین » مدیون در .

« ملا نصرالدین » ، « جلیل محمد قلی زاده » و « صابر » ، یکرمنجی عصرده دکلده آسکی ، بك اسکی بردورده یاشامش اولسه لردی ، ألمزه کچن ائرلریله ابکیسنی ده عینی آدام اولارق آلابیلیردك . چونكه « صابر » شعرده نه ایسه « ملا نصرالدین » نثر و صحنه ادبیاتنده اودر . نته کیم رساملقده « عظیم زاده » ده اونلرک یابدینی یامیشدر . آذری خلق ومنورلرینك ، زنکین ، فقیر ، کویلو ، ایشچی ، پاترونلرینك حیات وحرکتلرینی ، ذهنیت ، فکر و حسلرینی قاریقاتور شکلنده بوتون منفی جهتلی ایله ، بوتون چیپلاق قلقلری وکولومجلکلرینی کوسترمك ! ایسته اونلرک یابدقلری ... « ملا نصرالدین و صابر » طرفندن یاییلان بو ایش ، عادتا تنقید شیمشه کی ایدی . وورولان شینی جابوق بر زمانده ییقیور ، محو ایدیورلردی .

« ملا نصرالدین مجموعه سی » ، « جلیل محمد قلی زاده » نك عادتا شاه ائرلی در . بو اوپله معظم بر ائردرکه ، نه « هادی » نك ، نه ده « جاوید » ك فلسفه لرله دولو ادبیاتلری اونك قادار معظم اولاماز . آذری حیاتی ، بو مجموعه نك هر بر

مصرفه کنیدی کوستر. جمعیتک بوتون خاسته لقلری، کور ذهنیتلری، اسکیمش عادتلری بوتون کبرلیسکری ایله کوزه چاربار. «جلیل محمد قلی زاده» مک «تولور» درامی بر تولز اثر در. روس ادبی «غوغول» مک «ره ویزور» و «تولو روحلر» ینه بکزه ین بو اثر، نویله برهجوی اثر در که، انسانی بورولاجق درجه ده کولدوردیکی حالد، اک آجی صیزیلرله آغلاییر.

«صابر» ایسه «هوب هوب نامه» سیله مشهور در. بو کتاب ده «صابر» مک بوتون شعرلری طویلانش، نشر ایدلمشدر. بویوک برصنعت صاحبی اولان «هوب هوب نامه» شاعری «لافونته مک» قریلوفک، (روس شاعری) یابدقلرخ، داها اجتماعی بر شکله اونلر قادر ای یامشدر. آذری جمعیتک، اسلام وتورک عالمک، نه قادر اسکیمش، فنا نقطه لری و خصوصیتلری وارسه، اونلری اک کسکین و شدتلی هجوملردن داها قوتلی بر آلائی واستهزا، اک تولدیریحی زهرلردن داها مؤثر بر هجوم ایله تنقید ایتمشدر.

حیاتک بوتون آجیلقلرینه، معروض قالدینی بوتون سفالت و یوقسوللغه رغماً، «صابر» بویوک برعزم ایله کنیدی اجتماعی ایشنی صوکنه کورتورمشدر. «کافر» دییه کندینه باغ صایلمیان و حقنده کفر فتواسی ویریلن «صابر»، تولورکن عائله سنی سفیل، پاراسز، یوقسول بیراقان، صوک کونلرنده، اونو مک سومن خلقلک اعانه سیله یاشایان «صابر» حیاتندن مک یوکسک بر روحه مالک اولدینی حالد، لایق اولدینی حسن قبولی کورمه مش، فقط تولومندن صوکر او مک بوتون یوکسه کلکی آکلاشلش، «باکو» ده نامه برهیکل رکز ایدلمشدر. آذری ادبیاتک، وجودیله افنحار ابتدکی جمعیت شاعری «صابر»، کیتدجه یوکسه لیور، داها زیاده تقدیر ایدیلیور. چونکه او اولماسیدی، آذری جمعیتک بو کون دوشومدیکی بر جوق خسته لقلر، وجودینی زهرله مه به دوام ایده جکلردی.

دوامندن عبارت در . لا کن شبهه سز که هم شکل و هم ده موضوع اعتباریله کندی
آناسندن داها ایلری کیشمش و تکامل ایتمشدر . «آخوندوف» زماننده یالکز
کندیسنک تمیل ایتدیکی بو تحویل ، شیمدی «جلیل محمد قلی زاده» نجف بک
وزیروف ، نریمانوف ، حقویردوف ، کبی یکی شخصیتلر قازانمشدر .

خلقچی ادبیاتک تیاتروجیلنی ده قسماً «آخوندوف» یولیه کیشمشدر . لا کن
بونده ضدیتلر داها زیاده کوزه چاریمقله ، حرکت و دینامیک اعتباریله اولککندن
داها جانلی در .

«جلیل محمد قلی زاده» نک «تولولر» و «آنامک کتابی» اثرلری ایله «حقویردوف» ک
«داغیلان تفاق» «نریمانوفک» «نادانلق» پیهسی ایشته بو اثرلردندر . بونلرک
ایجریسنده اک جانلی و قیمتلیسی «تولولر» در . آذری جمیتنده کی دینی تعصب
و خرافات پرستلک بونکله او یله برضربه ییش که ، برداها کندینه کله جک حالی قالماشدر .
تولولری دیریتلک مقصدیله خراساندن آذربایجان شهرلرندن بریسنه کلن سرسری
برآخوند ، حیلله ایله هر کیجه شهر اشراقنک و دیگر طبقه آداملرینک قیزلرینی جته
داخل ایتک ایچون کندی مستفرشسی حاله قویارق ساده دل قیز و قادینلرک عرض
و ناموسنه لکه ووریبور؛ تولولری دیریتلک مسئله سنه کلنجه ، خلقتک حسد و کینندن
استفاده ایدرک هر دفعه سنده تأخیر ایتمکه ، بر کون حمام بهانه سیله فرار ایدیور .
اساس اعتباریله روحانیلر و اونلرک حرکتلرینی بوتون آجی کولونجکلریله کویسترمک
مقصدیله یازلمش بو اثر ، تمامآده بر قومه دی دیکلدر . او بر ، فاجعه در . نویله بر
فاجعه که ، ایچنده کنج تورک قیزلرینی ، جاهل حاجیلری ، حق جوجقلری بیله
ایچنده قاصوب قاووریبور .

اترک ایکنجی بر قهرمانی واردر که آدی «کیلی اسکندر» (سرخوش اسکندر) در .
اسکندر ، آوروپاده تحصیل کورمش ، عالم بر کنجدر . لا کن مملکتک جهالت
قارائنلی اونی او درجه صیقمش ، برباد ایتمش درکه ، اک بویوک خلاصی سرخوشلقده
کورهرک دائماً جینده طاشیدینی راقی شیشه سیله مست لایمقلدر . «اسکندر» اترک
روحی در . خلقه و تولوی دیریتلک ایستین «آخوند» یاپدینی هجوملر و تنقیدلری

فائده سز لکنه باقاییاراق دوام ایتمیش، و آخوندک فراریله خیانت ظاهر اولونجه، خلقی «تولور» توصیفیه توکور و کار و تکدیرلر آلتده براقشدر .

وقعه نیک بوتون فجاعتی الک آجی حقیقت لریله اولدنبری «اسکندر» دویمش دره .

همیره سنه ، قارده سنه ، آنه سنه ، قارش سوبلدیکی سوزلر ، مزارلقده تولورله خطاباً ایراد ایتمیکی مونولوغ واک نهایت «سراپرده» دن بکارت و ناموسلری محو اولمش کنج قیزلری برر برر بابالرینه و قارده شلرینه تسلیم ایدرکن سوبلدیکی مونولوغله ، بو فاجعه نیک کندی روخنده کی ایزلرینی کوستریور .

مقایسه ایدیلنجه کورولورکه ، بو اثرک «میرزا فتحعلی» دن باشقه خصوصیتلری واردر . او خصوصیت ده «میرزا فتحعلی» نیک بالخاصه (مولیر) ، «ملانصرالدین» ک ایسه روس ادیبی (غوغول) طرزنده یازمش اولمالرنده در . «میرزا فتحعلی» استهزا و محو ایدیور ؛ «ملا نصرالدین» ایسه تأثر و انفعالنک شدندن آجی بر قهقهه فیرلاتیور . لاکن بو قهقهه لردن صوکر کوز یاشلری محققدر . صحنه ادبیاتی ، خلقچی ادبیاتنده داها باشقه خصوصیتله ده . آریلیور : جدی و تاریخی وقعه لرله «زیمانوف» حقویردوف ، کبی محررلر «نادر شاه افشار» آقا محمد شاه قاجار ، کبی تاریخی درام لرده یازیورلر . دائماً مفکوره جی اولان یکی آذری ادبیاتی ، بو تاریخی اثرلرده کندی وارلغنی ابراز ایتش ، و محررلرینک اجتماعی مفکوره لرینی عکس ایتمیشدر .

— ۱۶ —

فیوضات ، آذری ادبیاتنه یکی بر شعر ویرمشدی . حالبوکه «میرزا فتحعلی» ایله باشلایان یکی نثر عادتاً اونوتولمش برحاله ایدی . بونی «فیوضات» احیا ایده مدی . چونکه شعر نه درجه ده خیال و حس لرله باغلی ایسه ، نثر و رومان اوقادار شائیت و حیایت ایله مناسبتدادر . شعر هر شیدن زیاده بر هیجان و روحی جوشغونلق انری در . حالبوکه نثر و رومان ایچون تحلیل و ترکیله ، تدقیقاتله ، صاعلام بر قومپوزیسیون قابلیتی لازمدر .

«فیوضات» جیلر ، شاعر دیلر . چونکه اونلر جوشغون هیجانلرله یاشیورلردی .

بوندن دولایی ده رومان ونثر یازامادیلر. بو وظیفه یی، خلقی ادبیات یادی. چونکه خلقی محررلر، جوشقونلقدن زیاده تدقیق و تشریح جی ایدیلر: کو کدن زیاده طوپراق آداملری ایدیلر. بوندن باشقه، رومان یازمق ایچون، حیاتی ایی بیلک لازم دی. بوندن ایسه «فیوضات» محررلری محروم ایدیلر. حالوکه خلقی محررلر، حیاتک بوتون حقیقت لریله هر ساعت قارش قارشیه چارپیشورلر، کندیلری ده او حیاتده داخل بولونیورلردی. بوندن دولایی ده «میرزا فتحعلی» نك باشلامش اولدینی نثر و حکایه جیلکی، آنجق خلقی محررلر اتمام ایدیلر. ایلك رومانی «نریمانوف» یازدی. حر و انسانی فکر لریله طاینمش اولان «نریمانوف» ك «بهادر و صونا» اثرنده، اجتماعی تحلیل جوق، بك جوق قوتلی ایدی. «نریمانوف» ك بو اثری، خالدن زیاده استقباله مائددی. بونی حیاتده انبات ایتدی. «نریمانوف» ك رومانی بالخاصه شیمدی آذری کنجلیکی و خلق طرفندن آ کلاشیلغه باشلادی؛ بالخاصه شیمدی اوکا حقیق قیمت ویرلدی. «سلطان مجید غنی زاده» کی آذربایجانده اك جوق خدمت ایتش بر په داغوغك، «مکتوبات شیدا بك شیروانی» کی ادبی اثرلری ده جدآ قیمتی شیلردی. بونلرده بالخاصه کوزه تیلن دیداقتیک روح، اثرلری کنجلك ایچون داها نافع بر حاله قویمقله، یابدقلى تأثیر جانلیلغنی غیب ایتدیرمبوردی.

«یوسف بك وزیروف، ملا نصرالدین، حقیردوف» ده بو یولده جوق جالیشدیلر. «وزیروف» ك «کچمش کونلر» ی، «حقیردوف» ك، «ملا نصرالدین» ك بر جوق کوچوک بویوک حکایه لری ده آذری نثرینی زنکینلشدیرمشدی. آذری نثری داها کنج ایدی. بوندن دولایی بر جوقلری نك ادبیاتدن بکله دکلیرى اینجه لك و شاهانه لکی اوند کوره میه جکز. بر طرفندن ده بو اثرلرده شکل دن زیاده موضوعك نظره آلدینی اونوتولماسین. روس ادبیاتنده کی «نارودنیک» محررلر کی، - لاوروف، ققاجف، میخایلوفسکی، قراوچنفسکی، قارونین، یاقوبوویچ، و سائره کی. - اساس مقصد، ادبیاتی نشه واکنجه آلتی اولارق دکلی، تبلیغ و فکر آشیلامه واسطه سی اولارق قوللانمقدی. بو، بر حقیقت اولدینی قادارده، الزم دی.

چونکه آذری جمعیتی نویله بر حیات کچیریوردی که، اوکا ذوقدن زیاده فکر، اکلنجه دن زیاده محاکمه، کوکل چارپنتیسندن زیاده قافا استقامتی تلقین ایتیمک لازمدی. ذاتاً صنعتک وظیفه سی، شعورک وحسیرک تنظیم و اداره سیدر. صنعتی یالکز «حرم» صاحبی دره بکمرله، پارس باروقافه شانتانلرینک شهوت و احتراصن طولو آداملری، و حیاتله هیچ برعلاقه سی بولومایان سالون جنتلمن وقوکه تلری ذوق و اکلنجه واسطه سی تلقی ایدر لر. دائماً مجادله و تسکامل صفحه لری کچیره ن آذری جمعیتی ایچون ایسه، صنعت بر قوروجیلق وتشکیلاتخیلق واسطه سی اولارق آلینیوردی و آلینالیدی.

— ۱۷ —

شیمدی برده خلقجی ادبیاتک، آذری ادبیاتی تاریخنده کی موقعنه باقالم. خلقجی ادبیات، لسان اعتباریله ساده و خلقه یاقین قالمشدر. بوکون بر «ملا نصرالدین»، نریمانوف، صابر، حقیرروف، و سائرلرینک دیلی، اوقوما یازمه بیلیمین برکویلو ایچون بیله آکلایشلی بر حالده در. لاکن بو، اولسانک یالکز تورکجه اولماسندن دولای دکلدرد. بوکون «ملا صابر» ک و «ملا نصرالدین» ک دیلی، آذری کویلو سی «احمد حکمتک» «یاقاریش» کبی ساده و تمیز تورکجه سندن داها ای آکلار. چونکه مسئله کله لک مطلقاً تورکجه اولماسنده دکل، اونلرک خلق له قسیقونندن آلیناسنده و چیقماسنده در.

خلقجی محرر لر، بالخاصه آذری تورکجه سیله یازمشدر لر. بو، خلقک اکلما سی ایچون اک بویوک اساسدی. بوندن باشقه، برده آذری خلقنک معین جمله قورماسی و آکلایش (یاخود افاده) اصولی واردر که، خلقجی محرر لر بونی ده قاورامشدر. حالبوکه «فیوضات» محرر لری بوندن پک اوزاق دیلر. بونک ایسه بویوک بر اهمیتی واردی.

«ملا نصرالدین» مجموعه سی ویا «صابر» ک شعر لرندن برینی اطرافه طوبالادینی کویلولره اوقویان و دیکله تن هرکوی معلمی، کتله مک آکلادیغی بویوک بر غمنو نیله کوره بیلیردی. چونکه، بو، خلقک شعورینه اویغون بر روحده یازمشدی بلکه ده

بو دیل، تام تورکجه، یعنی فارسی عربی کلمه‌لردن آزاده دکلمدی؛ حقیقتاً بو، بویله درده. لاکن، سویله‌مه و یازمه اصولک خلقدن آلینمسی، کلمه‌لر و جمله‌لرک ادبیات اوبدورماسی دکل، خلق یارائجی لغندن اولماسی ایدی که بو ادبیاته بویوک بر کنیشلک قازاندریوردی. صوک اوچ ربع عصر طرفنده «صابر» قادار هیچ بر آذری شاعری کنیش کتله طرفندن اوقونامش، «ملا نصرالدین» قادار آرانامشدر. «فیوضات» محررلرینی ایسه اوقویانلر، عجیبا قاچ کیشی ایدی؟

«فیوضات» ادبیاتی، آذری جمعیتنه یوکسهک و اینجه اثرلر ویردی. «فیوضات» ایله آذری ادبی دیلی اینجه‌لدی، تورکجه‌لشدی، ادبی شکلر آوروپالیلشدی. بزبوتون بو شعر و دیل اینجه‌لکفی نه درجه‌یه قادار «فیوضات» ادبیاته مدیون ایسهک، جمعیت خسته‌لقلری ایله مجادله، عصریلشمه، ظلم و استبدادله، جمعیت قورولوشنک منفی جهتلری ایله مبارزه کی موفقیتلریمیزی ده او درجه خلقچی ادبیاته بورجلویز.

بلسکه ده بر جوقلری، خلقچی محررلرک اثرلرینی ادبیاتدن خارج عد ایدرلر. بوممکن در. بزه قالیرسه، خلقچی ادبیاتنک آذری جمعیتده کی و حرث حرکتنده کی موقعی اونلرجه «فیوضات» ادبیاتندن داها بویوک و قیمتلی در. حق بو کون بیله «هادی» تاریخچه قاریشدینی، طاینمادینی حالده، «صابری»، هرکس طایبر. «حسین جاوید» ک اثرلری، کنج‌لکه بر طاقم تصوف دویغو و فکرلری، «شو بنه‌اور» نیچه فلسفه قیریشیلری تلقین ایدرک حرکت و فعالیتدن آلیقویورسه، «زیمانوف» ک رومانی، «غنی زاده‌نک»، وزیروفک، محمد سعید اوردو بادی، «نک اثرلری» اودرجه اونلره حیات و حرکت قوه‌سی آشیلا یارق ایلری به سوق ایدیور. ادبیات تاریخی، اثرلرک کوزه‌لک، چیرکینلک لری ایله مشغول اولماز. اونلری موقعلری و اهمیتلرینه کوره تصنیف و تحلیل ایدر. ادبیات تاریخی ده ادبی اثر و جریانلری، اهمیت، موقع، جمعیتده کی تأثیرلری نقطه نظرندن کندی ایچریسنه آلیر. اگر بویله ایسه، بز، خلقچی ادبیاتنک ده آذری ادبیاتی تاریخنده کی موقعی، «فیوضات» دن داها یوکسک در دیمکده کندیمیزی حقی بولیورز.

بونی ده اونو تعامالی که، خلقچی ادبیات، یکی آذری ادبیاتنک کووده‌سی ایدی.

بو کووده داها ثولمه مش ، بو کون بيله ياشيور . « فيوضات » ايسه ، بو کووده اوزرنده وجوده کلن موقت بر قول ایدی که ، معین بر ایشلمه دوره سی کچیرد کدن سوکرا ، شیمدی آرتق حر کتدن قالازق کووده اوزرندن سیلنمکه باشلايور .

— ۱۸ —

منفرد ادبیات

ایشته ۱۹۰۶ نجی ییلدن اعتباراً ، آذری ادبیاتی بو ایکی جریانك مبارزه صحنه سندن عبارت اولارق قالمشدر . هر « قولك » صنعته نظری ، اجتماعی قناعتی و وظیفه ایدیندیکی اجتماعی ایش او قادار آیری که ، چارپشماق هبیچ بر زمان ممکن اولمادی . حتی شیمدی بيله ، بو ایکی جریانك دوامی ، ینه یکدیگری ایله مبارز ایکی جبهه حالنده در .

لاکن آذری ادبیاتی بویه بارزاولارق « فيوضات » وخلقچی قوللرینه آیرلمش ده کلدی . اورناده بر طاقم شخصیتلرده واردی که ، ادبی حیاته کی اهمیت و موقعلرینک یوکسکلکنه رغماً ، مستقل بر فعالیتله چالیشیورلردی . « هاشم بك وزیروف » کبی بر طاقم غزته جیلرله ، بو صیرمه ده « عباس صحت » عبدالله شائق ، کبی شاعرلرده واردی .

هر ایکسینک ده آذری ادبیاتی تاریخنده قیمتی موقعلری واردر . « عباس صحت » آبی بر شاعر ، همده ترجمه سی قوتلی بر شاعر در . « مغرب کونشلی » نامی آلتنده نشر ایتدیکی شعر کتابی غرب ملتلی کلزارندن طوبلانمش چیچکلر دمق قادار اینجه ایدی . « عباس صحت » او قادار کوزل ترجمه ایدیوردی که ، شعرک آهنگی و اینجه لکی قارشینده حیرت ایتمه مک قابل دکلدی . او ، بلکه بر پوشکینی ، بر موسه بی ، برله رمونثوفی ، بر قریلوفی کندیلری قدر اینجه و کوزل و اوریشنال ترجمه ایدیوردی . روس شاعرلرندن پوشکینک « قافقاس » ی ، موسه نک « مایس کیجه سی » ، ایشته بو مقتدر شاعر طرفندن ترجمه ایدلمشدر .

« صحت » یالکز بر ترجمه‌چی اولارقده قالمیوردی . اویله کوزهل شعرلری واردی که ، آوروپائی طرزدن آیرلماقله برابر ، شرق شعرینک بوتون مزیتلرینی ده جامع ایدیلر . وقتسز وفاتی ، صحتک ادبیاته بویوک قیمتلی محصوللر و برمه‌سینه مانع اولدی . لاکن « صحتک » ادبیانده کی موقعی اوزون زمانلر صارصیلماز بر حالدده قالاچقدور . چونکه او ، حقیقتآده « غرب کونش » لرینی آذری حیاتنک سبیلی افقلرنده دوغوردی ، وعصرلردنبری ظلمتده قالان و اوکا آلیشان روحلری بر لحظه‌ده اوله کونش شفقارینه بوغدی .

« عبدالله شائق » صحتدن ، داها باشقه بر شخصیت در . او ، بالخاصه صلحبرورلک ، حرب علیهدارلنی ، سکونت و بیطرفلنی ، آتشین معارفی لکی ایله آذری ادبیات و حرث حرکشنده طاینمشدور . هم مربی ، هم معلم ، هم شاعر ، هم ادیب ، هم محرر و هم ده مترجم اولان « عبدالله شائق » بالخاصه مختلف شعرلری ، پیسلی ، وبالخاصه درس و ادبیات کتابلری ایله بویوک خدمتلا ایتمشدور . اوتهدنبری تنقید ساحه‌سینده ده قلم یوروتهرک ، تام اولماسه ده ، بر درجه‌یه قدر آذری ادبیاتی محصوللرینی ایضاح و تفسیره جالیشمشدور . بو خدمتلردرکه ، اونک خاطره‌سینی هر آذری کنجک کوکلنده یاشاتمیش ، عزیز و محترم بر موقعه مالک ایتمشدور .

« علی عباس مذهب » ده ، منفرد ادبیاتیجی لردن در . او هر جبهده یازمیش ، « بیک برکیجه » بی ترجمه ایتمیش ، « دبرنیک » مجموعه‌سینی جبقارمیش ، بر جوق شعر و مزاحی منظومه‌لر یازمیش ، تاریخنه عاند اثرلر ترجمه ایتمیش ، کوزهل حکایه‌لر یازمشدور . لاکن اوده ، دیگر آذری شاعرلری کی ، جابوق اونوتولمیش ، یاشادینی حالدده بیله ترک ایدلمشدور .

- ۱۹ -

مسارات دوره‌سی و شوربینزم ادبیاتی

۱۹۱۸ نجی ییل شباط انقلابی روس چارلغنی ییقمشدی . بر عصر دنبری روس چارلغنک تصدیقی آلتنده قالان قافقاسیه ملتلی ، بوفرستدن استفاده ایدهرک ، اولجه

بر فده راسیون تشکیل ایتشلر، نهایت سیاسی وضعیتک قاریشماسی یوزندن، هرملت کندی جمهوریتنی اعلان ایتشدی.

آذربایجاندهده بو صورتله مساوات فرقهسی ۱۹۱۸ نجی ییلده کندی حاکمیتنی اعلان ایتدی. بو اعلان، نشر ایدلدیکی زمان، باکو، بویوک بر قاریشیقلاق ایچنده قاورولبور. داشناق ارمنی لر واسلام کتله لری آراسنده قاتلی محاربه لر اولیوردی. مارت حادثه سی بو قتل عامرک اک بارز بر تظاهری ایدی.

روس چارلفنک سقوطیله بردنبره باش سز قالان کوچوک ملت لر، نه یاپاچق لرینی شایریش بر حالد ایدیلر. مملکتک قاریشیقلفندن استفاده ایدن بر طاقم عنصر لر، بو فرصتن استفاده ایتمک و کندی کیزلی امل لرینی تطبیقه باشلامشیدیلر. ایشته مارت حادثه سی و آذربایجانده کی قتل عاملرده بونلردن عبارت ایدی. لاکن او زمانکی عثمانلی اردولرینک کیتدیکه ایلرلیرک باکو اشغالنده کی یاردیم لری، مملکتی بر آز سکونته چکدی و بونکله آرتق مساوات حکومتی مملکتی اداره به باشلادی.

مساوات حکومتی آذربایجانده ۱۹۲۰ به قادار دوام ایتدی. بر طاقم داخلی و خارجی سیلردن دولایی موقعنده طوونامیه رق سقوط وافلاس ایتدی. ایکی سنه ک مساوات حکومتی دوره سنده آذربایجانده ینه بورزوآ و مملکدارلر رهبر صنف موقعنه کچمشلردی. بونلر مملکتی دوغروندن دوغرویه اداره ایده. جکلردی. تاریخ بو رهبرلکک پک اساسسز و بحریکسز اولدینفی کوستردی. مملکتک یوکسک صنف لرینه استناد ایدن مساوات حکومتی، آذری جمعیتک تشککنده هیچ بر رول اوینامیه رق سیاست صحنه سندن چکیلدی.

آذری تورکچیلکی، مساوات حکومتی زماننده کندی تظاهری و بردی. بوتون اجتماعی مؤسسلر، صیتی ملتجیلک، شووینیزم شعاری آلتنده اداره به باشلاندی. حتی بو دفعه، عمومی تورکچیلک و تورانچیلدهده الوداع ایدیلیرک سه پارتیست آذری تورکچیلکی، متعصب ملتجیلکی تبلیغه باشلاندی.

بووضعیت، کندی ادبی افاده سی «جواد آخوند زاده، نک شعرلرنده بولدی. مساوات حکومتی زمانه قادار کورجستانده یتیم لر مکتبنده مملکتله مشغول اولان

و کوزمل لیریک شعرلر یازان «جواد»، پارلمنتونک کشادی کونی کندی «دالغاء» سی (شعرلر کتابی) ایله اورتیه چیقیدی. دالغاء، ایکی ییلاق مساوات حکومتی زماننده کی ادبی حیاتک آبی بر نمونه سیدر. او ادبی حیات که، شووینیزمک چرجیوه لری آراسنه کیرمش، حکومتک و مساوات فرقه سنک پنجه سنه آلمشیدی.

«جواد آخوند زاده»، مقتدر بر کنج شاعر در. او، لیریک شعرلری ایله آذربایجانده «رضا توفیقی» آ کدیرر.

لسان «جواد»، ده صوک درجه اینجه لیش، هجه وزنی جوق کوزمللشمیدی. بوندن دولایی ده «جواد»، بو کونه قادار آذربایجانک آبی و مقتدر بر شاعری اولارق قالدی.

مساوات حکومتی زماننده ادبیات یالکز بو قدارله قالدی. بوتون دیگر مؤسسهر کی ادبیاتده داها سرعتله انکشاف ایده مدی. بونک سبی آذربایجانده کی مهمومی قورولوشک ناقص قلماسی، و حرث حیاتک بحران کیرمسی ایدی. بو بحران جوق زمان، حتی مساوات حکومتک سقوطندن سوکرا بیله، دوام ایدی. لاکن صوک ییللرده کی سکونت و قوروجیلق بو بحرانی برطرف اتمک باشلادی که، بونک نتیجه سنده بو کون آذربایجانده یکی بر ادبی حیات جانلایمغه باشلامشدر.

— V —

بوگونکی ادبیات

— ۲۰ —

۱۹۲۰ نجی سنه سی نیساننده، آذربایجان سوویت لشدی. مساوات حکومتک سقوطیله، یرینه ایشجی - کویلو حکومتی قائم اولدی. آذربایجانده سوویت لشمه دیمک، اجتماعی بنیه و نظامک دیکشیمه سی، رهبر لیک بورژوازی دن بروله نهر و کویلو طرفه کچمه سی دیمکدی. ذاتاً مساوات حکومتی ایله آذربایجان بورژوازیسی مملکت و حرث اداره سنده کندی ضعف و اقتدار سزلغنی کوسترمشدی. بوندن

دولایی مجادله‌سز و قافاسز حکومت اداره‌سنی آذربایجان سوویتلرینه تسلیم ایدرک ایشدن چکیلدی .

سوویت لشمه ایله آذربایجانده مهم اصلاحات یاپیلدی . بویوک معدنلر، فابریقالر، و ملک‌لر، طور اقلر ملیشدیرلدی؛ خصوصی ملکیت الفایا ایدلدی، و مملکتده صنف دیقتاتورلنی اعلان ایدلدی .

حرث و معارف ساحه‌سنده برجوق یکی ایشلر یاپیلدی . آذربایجانک تاریخده کورم‌دیکی کوی معلم مکتبلری ، اورتا مکتبلر ، عالی به‌داغوزی انستیتوسی ، صنعت مکتبلری و سائر هپسی تورکجه‌لشدیرلدی؛ ایلك زمانلرده داها آزیسته‌میلی کیدن حرثی فعالیت، بالخاصه ۱۹۲۲نجی ییلدن صوکر، داها زیاده سکون و استراحت ایچنده اجرا ایدلمکه باشلانیدی .

بو یدی سکز سنه ظرفنده، آذربایجان، بالخاصه معارف، او قوما یازمامه‌یی لغو، حرث مؤسسه‌لری و سائر نقطه‌سندن، عادتاً بوتون ماضی‌یی اونوتدیردی . و کنیش بر حرث حرکتی وجوده کتیردی . بوتون بو حرکتلر شبه‌سزکه یکی جمعیت نظام و قورولوشنک صنف پرنسیپلری اطرافنده یاراتیلیوردی که، بو کونکی آذربایجان حرثی اسکپسندن آیران اساس فرقده بونده در .

بو کونکی آذربایجانده کی مطبوعاتک ، مکتبلرک ، حرث مؤسسه‌لرینک، تاریخ و تبیلرله عائد تشکیلاتلرک هپسنده کوزه‌تیلن اساس پرنسیپ، او مؤسسه‌لرک صنف عهده‌لری ایله روحانماسی و هپسنک عینی استقامتده حرکتلرینی تأمین در .

شبه‌سزکه ادبیات ، بر اجتماعی مؤسسه صفیله ، بو قانونه تابع اولمالی ایدی . لاکن بو، برجوقلرینک دوشوندیکی کبی، اوقادارده قولای دکلدی . چونکه سیاست و اقتصاد یاتمه‌مانه ورالر بک قولای و مشکلاتسز یاپیلیر . لاکن بالخاصه بسیقولوزی و ذهنیتلرله علاقه‌دار بولونان ادبیات، فلسفه، و صنعتده، بومانه ورالر مکان و زمانه تابع درلر . بوندن دولایی ده آذری ادبیاتنده جمعیتده وقوع بولان انقلاب، ایلك زمانلر دوشورودن دوشورویه کندی افاده‌سنی بولامادی . بو، داها زیاده، بر زماندنبری حاکم اولان ادبی بحرانی قوتلندیردی .

چونکه اولجه ادبیات و حرثک اجتماعی محرکی و صاحبی بولونان بویوک بورژوازی، مساوات حکومتیله برابر سقوط ایندی. کندی صنفي و اجتماعی تملی غیب ایدن «فیوضات» ادبیاتی ایسه آرتق اورتاده سارقغه و بحران حماسی کچیرمکه باشلادی. آرتق بو ادبیات، ادبی انکشافده کی رهبر لکفی ده، کندی بولسزلی و قایه سترلکی ایله غیب ایندی. چونکه بو ادبیات، نه اسکی یولنده دوام ایده بیلور، نه ده یکی اجتماعی مفکوره لردن روح آلا بیلور دی. زیرا اسکی استقامت له دوام ایده بیلیمک ایچون، معین بر اجتماعی تمیل لازم دی که، بونک سقوطی یوقاریده کوستر دک. یکی یوله کیتیمک ایچون ایسه، اسکی دوشونجه و ذهنیتلری، فکر و حسلری براقق و یکی شعار لر له حرکت ایتیمک لازم دی. بونی ایسه «حسین جاوید و جواد» کی شاعر لر یاپاماز. لردی. چونکه ادبی، اجتماعی تلقیلری، و صنعت تلقیلری د کیشدیرمک قادار مشکل و بلکه ده محال شی یوقدر. بوندن دولای ده، بو ادبیات اورتاده قالمش و بحران سار صیتیلر یله کندی ضعیف فعالیتی یا شاتمغه جالیشیوردی. ایشته بو بحران نتیجه سنده، بو ادبیات آرتق مملکتده بر بدینی، روح دوشکونلکی و روحی ارتجاع حالی آلیوردی. بالخاصه «حسین جاوید» صوک زمانلرده «صنعت صنعت ایچون» شعار یله یارا نیچیلننده کی بولسزلق و بحرانی ایضاحه قالدیشیوردی. بو ایسه، بو ادبیات جریانتک بوتون ضعف و انحطاطی ای کوستر بر حاده در.

خلقچی ادبیات، کندی اورته یولیه، یکی حیاتک بوتون قورولوشه اویدی. یکی جمعیت قورولوشی کندی اساس غایه لرینه تمامیه اوینون کوره رک سوویتلشمه دن صوکر اداها کینش بر انکشافه نائل اولدی و ادبیات بازاری ده ایندی.

بونک، طبیعی، اساسی بر سببی ده واردی. یوقاریده کوسترمشدک که خلقچی ادبیات هر شیدن اول کوچوک بورژوازی ادبیاتی ایدی. آذربایجانک اکثریتی ایسه کوچوک بورژوازی دن عبارت اولقله، سوویتلشمه دن صوکر اداها فعال بر وضعیته کچدی. مساوات حکومتی و اوندن اولکی مدت ده کویلو و صنعتکار لر حیقیلیور، استثمار ایدیلیور لردی. حالبوکه سوویتلشمه، کویلو و کوچوک صنعتکارلری، حوجهلری استثمار و تضییق دن قورتاردی. خلقچی ادبیات ایسه، داها آزادیلر

میدانه چیقاران بو کوچوک بورزو آزینک مفکوره وی بر مؤسسه سی اولق دولایسیله
داها جانلی و سرعتی بر فعالیت کجی .

« حسین جاوید و جواد » ادبیاتی یکی قورولوشی هیچ قبول ایده مه مشلردی .
اونلر ، داها محافظه کار و صاغ بروضیتده قالدیلر . لا کن خلقجی ادبیات کندینه
داها یکی قوتلر آلدی ایتمکه ، مملکت قورولوشی و حرث حرکتلرینه اشتراک
ایدیور ، عصر یلشمه ، مدنیشمه اوغرندمه کی بوتون تشبثلرک تطبیقجیسی اولیوردی .
بوندن دولای ، بز بو ادبیاته وقتیه روسجه ده کی « پوپوتچیک » معناسنه اولارق
« چیغیردن ادبیات » دیمشدیک . بوراده ده عین تعبیری قوللانا جغز .

ایشته فیوضاتک بردوامندن عبارت بولومان « حسین جاوید » ، « جواد »
(یاخود صاغ) ادبیات ، بو کونکی آذری ادبی حیانتک بر قولنی تشکیل ایتدیکی
کی ، ایکنجی قولده خلقجی ادبیات و یاخود چیغیرداشلردن عبارتدر .

بز چیغیرداشلر ایچرینه شاعرلردن « محمد سعید اوردوبادی » ، علی نظمی ،
عبدالله شائق ، جعفر جبار زاده ، حکایه جی ، نازرو درام محررلردن « حقیردوف » ،
ملا نصرالدین ، یوسف چمن زمینی ، سلیمان فانی آخوندوف ، سید حسین ، عینی
سلطانوف ، سیمرخ ، نظری ، طالبی ، کنجلردن ایسه « علی حسین زاده » ، علی
نجیت ، محمد اکرم ، و سائرلرینی ادخال ایدیورز . بوندن کورولپورکه ، بو کونکی
آذری ادبیاتنده اک کنیش ساحه بی چیغیرداشلر (خلقجی ادبیات) اشغال ایدیور ،
بو بو کونکی حالده ده اک مثبت حرکتله چالیشیورلر .

چیغیرداشلر ، انقلابک حرب ساحه سنده کی یاردیجی لری اولدیلر . شبهه سزکه
اونلر ، انقلابی تام صورتده بنمسه به مه دیلر . لا کن بوکا رغماً اونی ترجیح ایتدیله ،
اونی ترنم ایده رک اونک شعارلریله یورودیله .

بونلردن « عبدالله شائق » ، « جعفر جبار زاده » ، داها زیاده صاغله صول آراسنده
قالمشلردر . مقتدر و آتشین درام محرری و شاعر « جعفر جبار زاده » ، بالخاصه ادبی
عنصر اعتباریله دیکرلردن داها صاغدر . لا کن اوینه چیغیرداشلرک اک ایلری
کلنلرنددر اولیده قالا جقدر .

چینبرداش محرر لر بو کون بک جانلی ادبی فعالیتله جبرینبور لر. یکی حکایه لر، یکی پیسه لر، یکی شعر لر و داها عصری دوشونجه و حسلر، بو ادبیاتک صوک صفحه لرینک اساس خصوصیتلری در لر. لا کن بوتون بونلره رغماً، چینبرداش ادبیاتی سوویت انقلابیه آذربایجانده وجوده کلن یکی قورولوش و سوسیالیزم حرکتک ادبیاتی اولامادی. اوکا یاقلاشدی، نیمه مکه چالبدی، لا کن اونک اولامادی؛ چونکه بونی، آنجاق، رهبر صنفک ادبیاتی پاییلیدی. بو کونکی آذری جمعیتک اساسی کوچوک بو رزو آزی دکل، پروله تهر صنفی در. چینبرداش ادبیات ایسه کوچوک بورژوازی بک یاوروسی بولوندیغدن، اولسه اولسه؛ آنجاق پروله تهر صنفک حمایت و اداره سی آلتنده یاشار، یورور؛ و جمعیتک انکشافیه رهبر صنفک فایه لرینه دوغرو کیده ییلیر. لا کن بو ادبیات، ماهیت اعتباریه، نه فایه وی نه ده رهبر دکل، بلکه اورتا بر ادبیات درکه مملکتده کی صنف مجادله لرینک نتیجه سیله طالی معین اولاجقدر.

- ۲۱ -

کنج قنبیل قلمدر

یوقاریده کی مطالعه لردن ده کورولدیکی اوزره نه «فیوضات» ک دوامندن عبارت صاغ مفکوره لی ادبیات، ونه ده چینبرداش ادبیات، یکی قورولوشک ادبیاتی دکلدر. برنجی سی نه قادار صاغ ایسه، ایکنجی سی ده او قادار اورتادر. هیچ بری بو کونکی حاکم صنفک مفکوره وی مؤسسه سی اولاماز. چونکه حیاته داها باشقه کوزلکلره باقیور لر.

حالبو که هر حاکم صنف کندی مؤسسه لرینی یاراتمالیدر. بو عادتاً بر قانون در. آذربایجانده حاکم وضعیت کچن پروله تهر صنفی کندی ادبی، فلسفی و صنعت مؤسسه سی وجوده کتیرملی در. ایلتک سنه لرده بز بونی کوره میورز. لا کن بر حرکت جانلانیق اوزره ایدی. داها ۱۹۲۰ نجی ییلدن بری وجوده کلکه باشلایان تبلیغی پروپاگاندا ادبیاتی (شعر لر، حکایه لر، پیسه لر) بو حرکتک باشلانغیجی ایدی.

۱۹۲۶ نجی پیل سوکته دوضرو، بو أدبیات ده کندی وارلفی حس ایندیرمکه باشلامشدی. لاکن مسئله هنوز تام شکلی آلامشدی. حس ایدیلوردی که، موجود أدبیات وصنعت اثرلری یکی حیاتک تام بر روحی ایله آشیلانماشدر. بو أدبیات یکی قناعت وذهنیتلریمزه، یکی ایده آلارمزه اویغون دکلدیر. بونی دکیشدیرمک لازم در. بوندن دولایی اوزمان، بویوک مباحثه لر وحمالی تنقیدلر، مناقشه لر، اجتماعلر، قونفرانسلر، جمعیت لر وجوده کلدی. شبهه سز که بونلر، بعض کیمسه لرك کفی ایله دکل، بلکه جمعیتده یتیشمش بر احتیاج دولایسیله یاییلوردی. اوزمان موجود «آدبیات جمعیتی»، بالخاصه صاغ أدبیات وخلقچی أدبیات آداملرینی جامع ایدی. بونلردن باشقه برده بر قاج کنج شاعری ایجریسنه آملقه جمعیت کندی خط حرکتی تأمین ایدیوردی.

لاکن بوتون بو استازلی شاعر وحررلردن باشقه، یکی یتیشن، کنج بر طاقم شاعرلر وحررلر واردی که، جمعیت بونلری کندی ایچنه آلمیور و آلمق ایسته میوردی. بونلر، غزله لرده خدمت ایدن یوزلرجه ایشچی مخرلری، کنج طلبه و معلم لردی. بونلرک یازدقلری و یارانمق ایسته دکلری أدبیات ایسه جمعیت ککندن بام باشقه یرشی اولماسی لازم کلدیکندن جمعیت بوکا اهمیت ویرمیور، اونلرک تشکل وانکشافنه رهبرلک ایتمک ایسته میوردی.

بو وضعیتک مقابلنده، «یوزلره بالغ اولان یکی کنجلی تشکیلاتلندیر مق»، احتیاجک ووقتک کلش اولدیفنی حس ایدن بعض ذوات «حیب جییف» باشده اولمق اوزره بوکنجلی طوبلایه رق «کنج قیزیل قلملر اتفاقی»، نامیله بر مؤسسه ده مرکز لشدیردی واونلرک فعالیتنی اداره ایدی.

آذربایجان ایجریسنده، «کنج قیزیل قلملر اتفاقی» کندی فعالیتنی بویوک بر کینشکه چیقارارق ادبیات جمعیتک اساسونوک ییلدیزنی سوندورمه به باشلادی؛ و بو حال، بوسنه مک اوائله دوضرو پک کر کینلشدی. بو کر کینلشمه بی حس ایدن جمعیت آداملری، آراده کی ضدیتی اورتادن قالدیرمق و ادبیات جمعیته داها دوضرو بر استقامت ویرمک ایچون بو ایکی مؤسسه بی برلشدیره رک «آذربایجان قیزیل قلم

ادبیات جمعیتی، نامنی ویردیلر،
 بو کونکی حالده، شبهه سز که بوجمیت بک ناقص در. حق اگ ابتدائی «مؤسسه»
 قاراقترینه بیله مالک دکلدر. فقط اصل قید ایتک ایسته دیکمز مسئله یکی برادیات
 یاراتمی نامزدلکی ایله اورتایه آنیلان کنج قیزیل قلملر اتفاقک بو بوک بر سر عتله
 ترقی، تکامل و غلبه سی در.

بونلر آراسنده اک ایلری کلنلردن «سلیمان رستم زاده»، عبدالباقی فوزی، الماس
 ییلدیرم، مشفق، راقم، وسائرلری وارددر. بوسطرلری یازان ده، کنج قیزیل
 قلملر اتفاقک ایشلرینه اک یاقیندن اشتراک ایتمکه مفتخر در. داها بر جوق کنجلر
 واردر که ینه بوتشکیلاته داخل اولارق چالیشیورلر.

— ۲۲ —

«کنج قیزیل قلملر اتفاق»، داها زیاده بر کنجک مؤسسه سی در. اعضاسنک
 اکثرینی، کنج و تجربه سز یازیچی لر اولمقله برابر، قارشیلرینه قویقلری مسئله لر
 و ایفاسی لازم کلن وظائف نقطه نظرندن شایان تدقیق درلر.

یوقاریده ده کوسترمشدک که، آذربایجانده بو کونک طلبلرینه و روحنه اوینون
 بر ادبیات احتیاجی وجوده کلشدر. لاکن بو احتیاجی نه «فیوضا نجی» و نه ده
 «جیفیرداش» ادبیات تأمین ایده بیلورلر. کنج قیزیل قلملردر که، بو احتیاجدن
 دوغمش، واونک استقامتیه حرکت ایتمکده در.

مقصد، آذربایجانده بر پروله تر ادبیاتی یاراتمقددر. ثویله بر ادبیات یاراتمقدر که،
 مملکتک قورولوشی اعتباریه شعورلری و حسلری تربیه و ذوقلری تطمین نقطه
 نظرندن بوتون بوتون یکی بر ادبیات اولسون. و بونک حیاتی کوروشی پروله تر
 صنفی، جمعیت و کله جکی یاراتمی اوزره اولان بر صنف کوزیله اولسون.

بو کون آذربایجانده پروله تر حرثی یاراتیلمق ایسته نیور. بو حرث، کندی
 شکلی تظاهری اعتباریه ملی در. تورک حرثی در. چونکه وظیفه سی اوج میلیونلق
 بر تورک کتله سنک احتیاجلرینی تأمین ایتک، بدیمی ذوق، اجتماعی شعور و حسلرینی
 انتظامه قویقی، واونلری سوسیالیزم ضایه سینه دوشورو تشکیلاتلانیدر بمقددر. لسانک

ساده لکی، وزنك شكك، هجه وزنی وتورکجه لشمسی، سوزلرک خلق ایجریسندن آلیناسی، ادبیاتك خلقلشمه سی، عمومیلشمه سی بو ادبیاتك اساس پرنسیپلریدر. فقط، ماهیت اعتباریله، بو ادبیات بر صنف و پروله تهر ادبیاتی در؛ چونکه بو ادبیات رهبر و حاکم صنف بولونان پروله تهر صنفك کوزلریله حیاته باقار، مسئله لری حل ایدر، ذهنیت لری تربیه ایدر. بو اعتبارله بو حرث و ادبیات شکل اعتباریله تورک و ملی، ماهیت اعتباریله صنفی بر حرث در. بوتون دیگر حرث لردر. فاصل که دیوان ادبیاتی تورک ادبیاتی اولقله برابر معین بر دره بکک صنفك ادبیاتندن عبارتدی. کنج قلملر شبهه سز که بو ادبیاتی هنوز یاراتامامش لردر. اولر یالکز؛ بو یولک فامزدری بولونمق اعتباریله یاواش یاواش داها آبی بر استقامتله حرکت ایدیورلر. بونکله دیمک ایسته یورز که ایسته نیان حرث و ادبیات یاراتیلمش دکل، یاراتیلماق اوزره در.

کنج قزیل قلملردن «سلیمان رستم زاده، نک «ألمدن نشئیه، فامیله حیقان شعرلر مجموعه سی و ادبیات جمعیتك ناشر افکاری بولونان «عارف و مدنیت، مجموعه سی، یاراتیلماق اوزره بولونان ادبیاتك ماهیتی اعتباریله آبی بر مالزمه در. نه قدر ابتدائی وضعیفده اولسه، نقصانلردن آزاده بولونماسه ده، بو ادبیاتك، ماهیت اعتباریله داها یکی بر شی اولدوغنی کیمسه انکار ایدر. یو ایلک یازیلرده کوستریبورکه، بو ادبیات بر تورک ادبیاتیدر. بناء علیه ملی در. لا کن شووه نیزم معناسیله دکل. بو ادبیات انته رناسیونال در. لا کن قوزمو پولیزم دن اوزاق، صنفی بر بین المللی لک روحه مالکدر.

— ۲۳ —

عمومی مطالعه

ایسته یوقاریده کی بحثلرله، آذری ادبیاتك حوک بر دور مسنك مختلف انکشاف مرحله لرینی ایضاحه چالیشدق. اعتراف، تکرار تکرار اعتراف ایدم که، بزما اولسه اولسه، عمومی بر سیرک آنا خطلرینی ساده و پک بسیط صورتده چیزمش اولدق.

هله یو آنا خط اوزرندە تدقیق ایدیلەجک نیجه خصوصیتلر واردرکه، کلهجک آذری ادبیاتی تدقیقچی سی اونی یامش بولوناچقدرد. بزم مقاله مز، یالکز بره عمومی کوروش، دن عبارت در و ایلک بر تجربه اولوق اعتباریلەده شەه سزکه پک ناقص و بلسکده بر جوق یرلرده خطا آلوددر. یز بونی بیله مه یز. البته که زمان و علمی تدقیقات، شعورلر و اثرلرده کی خطالری ده ایضاح ایتمش اولاجقدرد.

یوقاریده تا XIX نجی عصرک ایکنجی نصفدن اعتباراً باشلا یارق آذری تجدد ادبیاتنک ۱۹۰۵ نجی بیله قدر دوام ایدەن ایلک مرحله سی، «فیوضات» و خلقچی ادبیاتنک حیات و مجادله لرله تشکل ایدەن ایکنجی مرحله سی، و نهایت، باشلامق اوزره بولونان اوجنجی مرحله یی آیری آیری ایضاحه جالیشدق. آیری آیری حادثه لری تحلیل ایتدکن صوکر بوتون ادبی سیری حاوی بر ترکیب وجوده کتیرمک ایسته یوردق. اوپله بر ترکیب که، کندیس ده بر انکشاف سیری حالده اولسون. بونی یاپاییلدکسه آرزومزه موفق اولدق عد ایدە بیلیرز.

اوج ربع عصرلق بر مدت ظرفنده وجوده کلن آذری تجدد ادبیاتنک ادبیات تاریخنده کی موقعی ایله بو کونکی استقامتی نه در؟ اونک بو کونه قدر کی انکشاف سیرندن، کله جکنه عائد نه کی به رسبه قتیفلر کشف ایدە بیلیرز؟ شیمدی ده بو سؤاللره جواب ویرەلم.

ادبی لسان مسئله سنده تجدد ادبیاتی خلقچی لقله باشلادی. بو، اوندن اول، محلی لشمش ادبیات تأثیریلەده بو مجرایه کیرمشدی. لاکن «فیوضاتک» یکی بر ادبی لسانیلە ادبی دیل ایکیشمش، بو کونه قادارده بویله دوام ایتمشدر. هر ایکسی ده بو کونکی آذربایجانک ادبی لسانیدر. چونکه هر ایکی جریان بول بول قوللانلیدینی و ادبی محصوللر ویردییکی کی، کیتدکجه ده یکدیگرلرینه یا قلاشمشلردر. مثال ایچون «محمد هادی» نک لسانی ایله «ملانصرالدین» لسانی آراسنده کی بو بوک اوچور و ملری «حسین جاوید و جواد» لسانیلە کنج قیزیل قلملرک لساننده کی یاقینلی آلمق کافیدر. کوروله جکدرکه ایکی جریانک یکدیگریلە یاپدینی مبارزه، هر ایکسنک ده طبیعتی

دکیشدیرمش، یکدیگرینه یاقلاشدیرمش، و اورتا بر ادبی دیلک وجودینه سبب اولمشد.

ایشته بو اورتا یولدرکه، کله جک آذری ادبی دیلک تملی تشکیل ایده جکدر. کله جکدن خبر ویرمک وظیفه مزه داخل دکلدز. لاکن بو کونکی حقیقت و شائینه استاداً بعض حکمیر ویرمک، ظن ایده رسم ممکن در. بوندن دولایی، کله جک آذری ادبی دیلک سیاسی تعیین ایتک بکده کوچ دکلدز. بزجه، یاقین برکله جکک ادبی لسانی، برطرفدن بو کونکی ایکی ادبی لسانک برلشمه تعاملی یاپارق اینجه لشمسی، تورکجه لشمسی، محلی بر جوق عنصر لر آلماسی، واک نهایت استانبول ادبی دیلی عنصر لرینک برترکبندن عبارت اولاجقدر. قافالرده کی دوشونجه لر دکل، حیاتده کی حقیقتلر بونی کوستریور.

بو کونکی آذری ادبیاتنک اجتماعی سیاستنه کلنجه، یوقاریده کی بحثلرده بوجهت حقیله ایضاح ایدیلشدر، ظن ایده رم. انکشاف بهر سیه قتیف لری مسئله سی ده ایضاحی قابل برشی در. بو کون هنوز دوغمق اوزره بولونان بر پروله تهر ادبیاتی واردر. کله جک ادبی حیاتک هه که مونیاسی، اونک النده بولونا جقدر. لاکن، بونکله موازی اولارق، برده بره کویلو ادبیاتی، دوغمق اوزره در که شیمدیلک بک ضعیف بر حالده بولوندینی و حالاً بر اهمیت بولونمادینی اینچون کندیسندن بحث ایتمه دک. لاکن آذری کویلولرینک آراسنده اوقومه یازمه انتشار ایتدکجه اونلرده کندی ادبیاتلرینی یاراتا جقدر. بوده کله جک آذری ادبیاتنک ایکنجی عنصری بولونه جقدر. اوچنچی بر عنصرده، بو کونکی خلقی و چیغیرداش ادبیاتک دوامی در که، کله جک آذری ادبیاتی بو اوج ادبی قولک ترکبندن عبارت اولاجقدر. ذاتاً دقت ایدلسه، کله جک آذری ادبی دیلک اساس بوندن چیقا جقدر. خلقی و چیغیرداش ادبیاتله پروله تهر ادبیاتی لسانی کیتدکجه برلشه جک، کویلو ادبیاتی اوکا محلی عنصر لر علاوه ایده جک، تورک ادبیاتنک عمومی انکشافی، آذری ادبی لسانه اک یاقین بولونان استانبول ادبی لسانی، عنصر لرینی اوکا ویرمه جکدر. شبهه سز که آذری ادبیاتله بک

مناسبتدار بولونان قریم ، تۈزبکستان ، داغستان و تورکمنستان ادبی لسانلرینکده کله جک آذری ادبیاتنک تشککنده معین روللری اولاجقدر .

ایشته ، یاقین برکله جکده ، آذری ادبی لساننک و ادبیاتنک وضعیتی بزه بویله کورونیور . بزم دوشونجه و تخمینلریمزه رغماً تاریخ کنیدی ایشنی یابدینی ایچون ، بزم هیچ اومادیمز بروضیت و حالک وقوعیده مستبعد دکلدر . لاکن نه اولورسه اولسون آذری ادبیاتنک ۷۵ ییلق بر انکشافی و بوگونکی وضعیتی ، بزه ، کله جک آذری ادبیاتنک آنا خطرینی کوره بیله جک مالزمه ویرینیور . شیمدیلك بونکله قناعت ایتلی بز .

آذری ادبیاتنک خارجی حیاتی ده بک مراقلی بر حالده در . « فیوضاته » قادار ایران ادبیاتی تأثیری برینه روس ادبیاتی تأثیری حاکم اولمشدی . « فیوضات » له ، عثمانلی ادبیاتی تأثیری اوکا علاوه ایدیلدی . خلقچی ادبیاتده روس ادبیاتی تأثیری محلی ادبی ذوق و روحله امتزاج ایدرهك « فیوضات » ادبیاتنه قارشى قویدی . چونکه ، روس ادبیاتنک تأثیری آذری ادبیاتی داها زیاده خلقه یاقلاشدیردینی حالده ، عثمانلی ادبیاتی اونى داها زیاده آریستوقراتلاشدیریبودی . بو حال ، سوویت لشمه ایله داها تخف بر حال آلدی . چونکه ، سوویت لشمه دن سوکرا ، آذری ادبیاتی بر طرفدن اوقوبیلر ساحه سنی قریم ، تورکستان و داغستان قدر کنیشتدی . دیگر طرفدن ایسه ، عثمانلی تأثیرندن قورتولمغه باشلادی . بوتون بونلرله برابر روس ادبیاتنک بوتون انکیئلکری یکن دن آذری ادبیاتنک قارشیدنده آچیلدی . بو ، بزى قارشىلا یاجق سنه لرده داها زیاده قوتلنه جکدر . چونکه ، دوغمی اوزره بولونان آذری پروله تهر ادبیاتی ، ارمنی و کورجی پروله تهر ادبیاتیله برابر ، روس پروله تهر ادبیاتی ایله ده بک صیق بر رابطه ده بولونیور ، و بولونمقده در . شیمدی بیله ارمنیجه دن ، کورجیجه دن ، روسجه دن ادبی اثرلر ترجمه ایدلیدی کی ، آذری ادبی محسوللری ده ارمنیجه به ، کورجیجه به و روسجه به ترجمه ایدلمکده درلر . صوك آیلرده کنج قیزیل قلم اثرلرندن بر قاجی یو شرغه نائل اولدی .

لاکن ، بوتون بو تأثیرلره باقیهرق ، آذری ادبیاتی کیتدکجه کنیدی محیطته داها

درینشیر؛ آذری کویلو و ایشچی کتله لرینک مفکوروی بر مؤسسه سی حالی
 آلیور. باشقه ملتردن آلدینی تأثیرلر ایسه، اونده کی ده موقراتیک بین المللیتچی
 روحی داها جانلاندیرمقله اونک صنفی سیاسی داها قطعیشدیر بیور.
 بوکون آذری ادبیاتی یک قوتلی آدیملرله انکشاف ایدیور. بو بزه، یاقین
 بر کله جک ده پارلاق بر آذری ادبیاتنک وجوده کله جکنی و بونکله عمومی دنیا ادبیاتنک
 قیمتلی برعضوه مالک اولاجغنی تبشیر ایدیور.

ع. ناظم

له نینغزاد شرق دیلیری انستیتوسی
 نورکولوژی سه میناریومی طلبه سندن